

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

DR. GÁL KELEMEN, GÁLFI
LŐRINC

KOLOZSVÁR.

NYOMTATOTT GOMBOS FERENCZ „LYCEUM”-KÖNYVNYOMDÁBAN

1918.

TARTALOM:

Főgondnok választás előtt	105
CSIKI GÁBOR: A valláspedagógia alapkérdései (folyt. és vége.)	107
VÁRI ALBERT: Unitárius irodalmi kör	121
TÓTH GYÖRGY: Egyházi törvények és szabályrendeletek	126
KISS ERNŐ dr.	131
 Irodalom:	
Szombati Szabó István: „Ó Seregeknek Istene.”	133
 Különfélék:	
Unitárius irodalmi kör alakítása	133
Unitárius nyomda	133
A legatiok	133
Egyházközségi könyvtáralapítás	135
Az unitárius irodalom bibliográfiája	135
Wekerle a nevezetiségi egyházakról	136
Választások az ág. ev. egyházban	136
Új műegytemek	136

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ” a szabadelvű kereszténység nagy céljait és a tiszta keresztény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kíséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait. — Megjelenik minden második hónapban 2—3 ívnyi terjedelemben. Egyes szám ára 2 K. Előfizetési díj 10 K, a példolói díj megállapítását viszonyainkat ismerő és méltányoló támogatóinkra bizzuk. A folyóiratot illető közlemények dr. Gal Kelemen nevére (Kolozsvár, Unitárius kollégium) küldendők.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam.

Június—Augusztus

IV. füzet.

Főgondnok választás előtt.

A főgondnokok sorát végig nézve érdekes jelenség, hogy a szomorú idők nagyságához képest 1718-ban egyszerre 7 főgondnok tétetett. A főgondnokok választása szempontjából nagyon érdekes az 1876. évi árkosi püspökválasztó-zsinatot megelőző hangulat is. A püspökségre két jelölt volt, a főgondnokságra ellenben *hét*, mint az első ízben történt választáskor. És milyen nevek. 1. Brassai Sámuel, 2. Berde Áron dr., 3. Paget János, 4. Berde Mózsá, 5. Kelemen Benő, 6. Szentiványi Gyula Brassó és Háromszék megyék főispánja és 7. Daniel Gábor a kereszturi gymnasium és udvarhelyi kör gondnoka és Udvarhely megye főispánja. És e súlyos, országos hírű nevek körül a zsinati közönség lelkes tábora. A csoportosulások, tanácskozások lendülettel indultak meg és bizony a közügyeknek magas nézőpontból való fölfogása volt szükséges ahhoz, hogy egyházunk országos hírű tudósaitól és már akkor nagy jóltevőitől választási jelszavak hatása alatt el lehessen tekinteni.

Az egyház iránt való szeretet és a jelöltek iránt való határtalan tisztelet a közmegelégedésre vált megoldást végre megtalálta. A főgondnok-választásnál beadott 120 szavazatból Daniel Gábor megválasztott főgondnok 116 szavazatot kapott. A leírást lásd a K. M. 1876. évi 5. füzetében.

A mostani főgondnok-választásra eddigelé három nevet hozott a közvélemény forgalomba. Kövendi *Gál Jenő*, a kolozsvári kir. ítélőtábla ny. tanácselnöke, volt iskolai felügyelő gondnok és a jogügyi bizottság elnöke az egyik emlegetett jelölt. Kiváló egyéni tulajdonságai, szép ivelésű politikai és bírói pályája, az egyház dolgainak mindig magas nézőpontból való elbírálása folytán jutott a jelöltek sorába. A legkényesebb vagyoni jogi kérdésekben a hullámzó, viharzó vitákban valósággal köszirt volt. A népszerűséget nem kereste s annál kevésbé hajszolta s egyéni meggyőződését a köz javára még akkor is kifejezésre juttatta, amikor a közhangu-

lat nyilvánvalóan más volt. És harmonikus egyénisége ilyenkor volt a legnagyobb és legimponálóbb.

A másik név a lankadatlan, becsületes és szakszerű munka emberét, az egyháza érdekében fáradságot nem ismerő, nemes lelkületű székely embert: *dr. Ferenczy Géza* egyházköri felügyelő gondnokot állítja a jelöltek sorába. Belső emberi családból származott és egyháza érdekében már eddig is annyit dolgozott és áldozott, hogy nevének maradandósága immár biztosítva van. Mint megyebeli fiskális a vármegyében vezető szerepet visz. Politikai pályája a parlamentbe is bejuttatta, ahol jelentős nevet vivott ki tudásával és szakismeretével. Ebben a minőségben egyházának sok és hasznos szolgálatokat tett. Az igazi érdem jutalmaként emlegetik tehát a főgondnokságra.

A harmadik név az unitárius egyház történetével szorosan egybe van forrva. Az első főgondnokok között ott látjuk Daniel Ferencet (1718—1747 — 29 év). Ezután 2. Daniel Péter (1723—1736 — 13 év). 3. Daniel Elek (1802—1812 — 10 év). 4. Daniel Elek (1820—48 — 28 év). 5. Daniel Gábor br. (1876·1907, illetve tovább tb. főgondnok) szerepelnek a főgondnokok sorában.

A múlt történetét nem kívánjuk érinteni, mert a jelen embere! *báró Daniel Lajos* is a jelöltek sorába egyéni tulajdonságai folytán jutott. Az egyháza iránt tanusított értékes gondoskodása és munkássága jogos alapul szolgálnak a jelöltségre és arra a fontos tevékenységre, amit egyháza érdekében kifejtteni hivatott. Felszólalásait mindig nemes hevülete és egyháza iránt táplált rajongó szeretete hatják át. Az egyház közigazgatásának bajait a legapróbb részletekig ismeri és már régen meglátta azokat a rugókat, amelyek megfelelő irányban módosítandók volnának. Az egyházközségi egyházi élet fejlesztése szempontjából erős ethikai felfogása felszólalásaiban ismételten megnyilvánult. A kereszteri gimnázium körüli érdemeit az értesítők tárják elének. Egyházköri felügyelőgondnoki minőségében sokat javított a közállapotokon. Szóval a jelen emberének munkássága méltó folytatása az oly szép multnak. Mi mindezeket a szükséges tárgyilagossággal regisztráljuk. Az unitárius egyház iránti szeretet most is meg fogja találni — hitünk szerint — a legméltányosabb és mindnyájunkra nézve egyaránt megnyugtató megoldást.

A valláspedagógia alapkérdései.

Irta: Csiki Gábor.

(Folytatás és vége).

A tekintélyen alapuló törvények, kívülről jövő parancsolatok alázatos, pontos teljesítése a gyermeknek elismerést, dicséretet szerez. Ilyenkor elégedettnek, boldognak érzi magát. Az elismerő, dicsérő tekintéllyel szemben bizalommal van.

Vegyük ezt egyházi vonatkozásban. Az egyház legyen az elismerő dicsérő tekintély. Ez esetben az említett érzelmek az illetők szempontjából vallásosnak mondhatók. Az egyház a maga berendezettségében, törvényeiben, intézményeiben, a gyermek előtt az isteni törvény képviselője, adója és őre. Ha tehát az egyház őt elismeri, boldog viszonyban érzi magát Istennel s a félelemből folyó engedelmesség szeretetből eredővé kezd válni. Ha pedig ennek ellenkezője történik, a bűnösség érzése szállja meg a gyermeket.

E kor egyik jellemző vonása a vallási formalizmus. Mikor a gyermek betaglalódik a családi körbe, részese lesz a családi kultusközösségnek. Erről már szoltunk. E kör kitágulásával az egyházi közösségnek is tagja lesz s gyakorolja annak előírt vallási cselekvényeit. Az előírt formákat, melyeket az egyházban mindenkinek követnie kell, mint föltétlen hatalom, az egyház sanctionálja. Az üdvösség az előírt formai cselekvények részletekig menő, pontos megtartásától függ. Érthető tehát a közért, mint föltétlen értékért való önfeláldozó lelkesülés minden példája. Nagyrabecsüljük e lelkesülést. Bámulathá ejt a középkori lovag önmegtagadó heroizmusa, de itt még sem állhatunk meg. A *societas* ne akarja elnyelni az individuumot, mert hisz, amint már kifejtettük, az egyén nem így, hanem sajátosságának megtartásával és egyéni erejének érvényesítésével, ép a köz haladására való tekintettel, *jobb én-jében* adott sajátos isteni célgondolatának kiélésével szolgálja igazán a közt, mellyel neki egy célja van: Isten országa.

Az értelmi fejlődés folytán az ifjúban mind erősebbé válik a kritikai hajlam. Kísérletezéseim igazolták, hogy a VII. és VIII-ik osztályos, sőt VI-ik osztályos középiskolai növendék nem elégszik meg általános, dogmai tételek betanulásával, meghatározott módon történő bizonyításával s az így származó eredmények levonásával.

Azokat, jóllehet előbb feltétlen értékűek és csorbíthatatlanok voltak előtte, most kritizálja, mérlegeli s nem ritka eset, hogy realis tények módjára ítélvén azokat, profán véleményt nyilvánít.

3. Az ész jelentkezésére van itt szükség (értelem, ész : Schneller), mely megszünteti ez állapotot s tiszta látást és ítéletet eredményez. Megérti az emberi szellem fejlődő menetét s abban ma érthetetlennek látszó dogmák szerepét és jelentőségét is.

A vallásosság csak e felső fokon lesz igazán vallásossá: Istennel való egységünk mély érzése, mely egész lényünket áthatja. E boldog érzés őszinte megnyilvánulása az őszinte kultusz: ima-élet, szeretet. Ez az élet a személyiség, a valláserkölcsi jellem élete. Ezt tüztük ki nevelési célul.

A lelki élet helyes önkifejlése tehát szükségképen vallás-erkölcsi jellemhez vezet. Nem elérhetetlen, természetfölötti cél ez, hanem olyan, amelyre a lélek fejlődése folyamán a legmagasabb pontnál szükségképen eljut. A vallásos nevelés, sőt általában a nevelés feladata az, hogy a gyermeket a lelki élet kezdetleges, alsó fokáról (érzéki én), a középfokon (történeti én) át, annak segítségével (a történeti én megtöri az érzéki ént, viszont a történeti éniség egyént elnyelő zsarnoksága felébreszti az egyéni önérték tudatát), a természetes fejlődés menetén felemeljük a *valláserkölcsi jellem* ideális magaslátára úgy, hogy a nevelendő ismerje föl az eszményben önmagának tökéletes képét. Az érzéki értékelés egoizmusával szemben rá kell nevelni a gyermeket, hogy másban ne lásson csupán eszközt érzéki vágyai kielégítésére, hanem tekintsen mindenkit önértékű személyiségnek s magával szemben ismerje el szolgálatával a societásnak, az ugynevezett történeti hatalomnak értékét. De itt nem állunk meg. Mikor a societás a tekintély elve alapján érvényesül az előbb érzéki vágyaival szemben tekintélyt nem ismerő gyermek felett, mikor a közt minden érték hordozójának s magát rideg, akár nélkülözhető eszköznek tartja, akár önértékessége tudatára ébresztjük, hogy ne tekintse magát más, akár a societás rideg eszközének, magával szemben a csak fejlődő societast absolut érték adaequat hordozójának. Fel kell ébresztenünk benne az istenfiúságnak azt a subjective boldog, obiective másokat boldogító tudatát, hogy ő és minden egyes és *társadalmi én* (egyház, állam) az egész emberiség fenmaradása és tökéletesbülése érdekében az ezt biztosító Isten által teremtett s így saját

tos hivatással, isteni célgondolattal bíró önértékű személyiség. E cél elérésének módjáról az itt adott rövid lélektani alapvetés segítségével fogunk szólni. Szólni fogunk a nevelői vallásitanítás anyagáról, az anyag beosztásáról és feldolgozásáról.

II. A vallásitanítás anyaga.

Nevelési célunk a *vallás erkölcsi jellem, személyiség*. Minthogy pedig e cél, mint eszmény, amint már kifejtettük, a kereszttségben, közelebbről: Jézus személyében nyert egykor megvalósulást, a tanítás anyagának középpontja Jézus személye és pedig nemcsak a keresztény vallásos nevelés, hanem általában a nevelés számára is. A kereszténységet megelőző kor „paidagogos eis ton Kriston“-nak látszik s mindazok a törekvések, melyek egy feltétlen értékben való megnyugvásra, boldogságra, boldogításra s így az egyes ember s az egész emberi társadalom tökélyére irányultak: Jézusban és az általa hirdetett országban nyernek még csak értelmet, erőt és teljesülést.¹ Az őt követő kor pedig nem más, mint az ő személyisége és tanítása elvi, teremtő erejének érvényesülése a fejlődés menetében.

Nevelési célunk, a *jézusi személyiség* a szellemi fejlődés menetén a különböző korokban különböző mértékben és formában nyert megvalósulást s minthogy az emberiség szellemi fejlődésével a gyermek szellemi fejlődése egybeesik, a jézusi elvnek különböző korokban való fokozatos megvalósulása, úgy látszik, hogy a vallásitanítás anyagának leghelyesebb rendszerét adja. A modern paedagogia által annyira hangsúlyozott történeti szempont is érvényesül benne.

Jézus fellépése idején az emberiség s tipikusan a zsidó nép az előbb vázolt lelki fejlődésnek első és második stadiuma között, az átmenetnél tartott; még csak gyermekkorát élte. A lelki jelentés számára érzéki képeket keresett, mert csak így tudta azt megérteni és kifejezni. Jézussal fizikai csodákat műveltetett; így akarta őt kiemelni a közönséges, illetve a mindennapi emberek közül. Személyisége körül gazdag mythológiát szőtt, mert csak ily formában érthette meg s fejezhette ki annak igazságait. Az evangéliumokban, Jézus életének leghitelesebb írott forrásaiban e megértés és kifeje-

¹ Schneller: I. m. Teol. Szaklap. I. 1. 43. l.

zésbeli formákban nyilatkozik meg Jézus személyisége. A Jézus által hirdetett s benne megvalósult életelv tanítása s ez elv által való nevelés érdekében az Újtestamentumhoz kell fordulnunk s a már említett okoknál fogva, abban is a synoptikus evangéliumokhoz. De Jézus életkörülményeinek, személyiségének megértése szükségessé teszi ama nép történetének, valóságos és nemzett irodalmának ismeretét is, amelyből származott s amelyben felnőtt. Ebben is (ótest.) a mythologiai elem dominál.

A kereszténység első századait a dogmaalkotás korának nevezhetjük. A művelt osztály, a tudósok a görög és keleti filozofia hatása alatt gondolkodtak. A neoplatonizmus virágkorát élte. Hatása alatt egy, az egész mindenséget felölelő ok és célszerűség hálózatán épült világnézet alakult ki. E világnézetben Jézus személyisége s általában a kereszténység igazságai egy szerves dogmarendszerben symbolizálódtak. Istenről, Krisztusról és a szentlélekről egy szociális kategóriában, az egyházban, mely azokat foglalta magába, kik a dogma rendszere által nyújtott világnézetet magukénak vallották s másnak helyességét s jogát el nem ismerték. Azokat pedig, akik ezt nem vallották, ép dogmái alapján az egyház kiátkozta. A hívők nagy seregének az volt a kötelessége, hogy a dogmákat vallja s az egyháznak, mint e dogmák s így minden érték tulajdonosának feltétlenül engedelmeskedjenek. Ettől függött az egyén értéke és üdvössége. A *történeti éniség* kora volt ez. A köz minden, az egyén semmi, illetve csak eszköz. A köz képviseli az abszolút értéket és hatalmat, az egyén értéke csak relatív, eszköze attól függött, hogy mennyiben nyer elismerést a köztől. Csak ily értékképzet, csak ily világnézet mellett szórhatta a római pápa az anathemákat és interdictumokat. Csak így nőhetett oly nagygyá a középkor fanatikus heroizmusa; csak így lehetett nyolc hadjáratot indítani a szent föld visszafoglalásáért.

Jézus személyisége tehát itt nem mint a szivekben lakozó életelv érvényesült, hanem rideg dogmákba s az azt képviselő socialis kategóriába, az egyházba, mint intézménybe süllyedt, a személyiség elve nem érvényesülhetett.¹

A reformáció Jézus *személyiségét* s általában a keresztény vallás életigazságait kiveszi a rideg dogmarendszerből s azt mint

¹ Gondolj a reformtörekvésekre.

életelvet a szivekben keresi s oda kívánja ültetni.¹ Ennek alapján az egyén önértékét proklamálta. E mellett azonban a societás az egyházat is helyesen értékelte: ideális *személyiség* megvalósulási színhelyének, nélkülözhetetlen eszközének tekintette.

A reformálás Dávid Ferenc által végzett teljes munkát. Dávid Ferenc Jézus személyében felismerte azt az ideális embert, ki életével igazolta tanítását, melynek lényege: betölteni az Atya akaratát. Egy személyiségben megvalósult életelvet mi emberek csak az esetben tudunk emberi charismánk szerint egyéni életünkben érvényre emelni, ha az a személyiség ember, mert ha isten, az embernek kevésbé se lehet reménye arra. Az ember Jézus a mi mesterünk. Csak így van igazi értelme e mondásnak: „Példát adtam nektek, hogy amiképen én cselekedtem, ti is úgy cselekedjetek.“ S csak ez esetben lehet a jézusi személyiség az embernevelés célja.

Amint láttuk, a lelki fejlődés első fokán Jézus személyiségét érzéki képekben, mythologiai beállításban, a második stádiumban dogmarendszerben értették és fejezték ki az emberek. Csak a fejlődés magasabb fokán értették meg azt a maga ideális jelentésében, mint életelvet, mely minden embert valóban Isten gyermekévé s az épülő istenország nélkülözhetetlen s így önértékű, munkás polgárává emel. Láttuk, hogy Jézus személyiségének megértése s kifejezési módja az emberiség szellemi fejlődésével szorosan összefügg. Az emberiség lelki fejlődése pedig, amint már említettük is, egyezik az egyén lelki fejlődésével s ezért ismét hangsúlyozzuk, hogy az említett történeti fejlődés a vallástanítás anyagának helyes rendszerét adja.²

III. A tananyag beosztása.

E cím alatt nem fogunk részleteiben kidolgozott tanmenetet adni. Csak következményeket vonunk le a gyermek lélektanából egy tanmenet készítéséhez. A gyermeki lélek ugyanis szigorúan követeli, hogy természetének megfelelő szellemi táplálékkal lássuk

¹ Az, hogy később a ref., mint egyház maga is dogmai formalismusba süllyedt, e helyen nem lényeges.

² E nézet elvi fontosságát népkolai vallástanításunk újabb tanterve is hangsúlyozza. Főtanácsi Jk. 1914. 85. l.

el. A gyermek vallási fejlődése a történelemben is szemlélhető, épen ezért az anyag beosztásánál a történeti szempont kell, hogy irányadó legyen. E nézetet osztja ma a modern paedagogia: különösen Paulsen, Pfeiderer, Basserman s nálunk Schneller. A gyermek lelke a természetének meg nem felelő anyagot nem fogadja be s ha mégis arra kényszerítjük, a vallás a legünottabb tárgy lesz a gyermek előtt s az eredmény pedig vallástalanság, egyháztól való elhidegülés.

Általános szabályképen mondjuk ki még e helyen, hogy a tananyag a nevelői szempont alá helyezendő. Amennyiben az anyag csak oktat és nem nevel, nem áll valláserkölcsi jellemnevelés szolgálatában, kiejtendő a vallástanítás anyagának rendszeréből.

1. A gyermeki lélek természetének vizsgálásánál láttuk, hogy az a fejlődés első stadiumában a mesék és mondák világában él. A tárgyakat megszemélyesíti. A szellemi jelentéseknek, fogalmaknak érzéki képet ad. A térben és időben megjelenő egyes dolgok iránt érdeklődik. Mesék, elbeszélések, könnyebb történetek ragadák meg figyelmét. Még nem általánosít, fogalmi, logikai összefüggést nem keres.

Természetes tehát, hogy a nevelői oktatás mesemondással kezdődik. Pfeiderer minden anya első kötelességévé teszi, hogy mesélni tudjon. A jól megválasztott s kellő elevenséggel mondott mesék már a 3—4 éves gyermeket is személyileg megragadják. A gyermek lelkének az iskolába lépés idején is valósággal éltető tápláléka a mese, előbb az állatmesék, majd a népmesék.

Helyesnek tartunk ez okból minden olyan törekvést, mely a népiskola alsóbb osztályaiban (I. és II-ik oszt.) népmeséket, mondákat, eleven elbeszéléseket kíván adni. A mesék kiválasztásánál mindig szem előtt tartandó a nevelési cél. Bennük egy-egy valláserkölcsi jellem, vagy annak egy-egy vonása kell, hogy megszólaljon. Nem az Isten helyes ismeretére való vezetés tehát a feladat itt, amint azt a dogmatikus vallástanításnál (pl. Kis Áron) látjuk. A gyermeknek erre még nincsenek fogalmai.

Később öszövetségi bibliai történeteket lehet adni, de előbb csakis eleven elbeszélés alakjában, mondhatni népmesei színben. A történeti elbeszélések közti okozati összefüggéssel, fogalmi fejlődés tanításával nem kell nagyon kizozni a gyermeket, mert hisz az még csak a térben és időben megjelenő egyes iránt érdeklődik

s nem általánosít. A történetek helyes megválasztásán fordul meg a siker. Egy-egy valláserkölcsi jellem szólaljon meg bennük. Kain gyilkossága, Jákób rafinériája, — mint újabb tantervünk is kiemeli, — nem hat építően.

A helyesen választott történetek a jelentő ösztön fejlődésével, — mikor a gyermek az egyes jelenségeket egységbe igyekszik foglalni, — önként vezetik rá Isten fogalmára; a hallott, látott személyiségeket egy nagy személyiségbe igyekszik elképzelni. A lelki fejlődéssel lépést tartva, megfelelő vallásos színben, — mint egyszerű, könnyen érthető történet elmondható az egyiptomi élet, a pusztai szervezkedés, patriárkák, bírák, királyok, próféták dolgai. Mikor az újszövetségi történetekre kerül a sor, a gyermek szellemileg már annyira fejlett, hogy az evangéliumokban levő képekben egy embernek, Jézusnak élettörténetét, főbb mozzanataiban meg tudja érteni. Élettörténetének keretében tárgyalhatók, vigyázva az elevenségre, kerülve az érthetetlen, elvont okoskodást, Jézus tanításai. Arra kell törekedni, hogy Jézus, az igazi életeszmény öntudatlanul is megragadja, lebilincselje a gyermeki lelket; ez pedig csak a léleknek megfelelő külső forma által lehetséges. Bizonyos, hogy itt a gyermek még nem válhat valláserkölcsi jellemmé, de előkészítjük arra.

2. Hosszas átmenet után, a második fokon egy egységes értelmi világkép kezd kialakulni a gyermek lelkében. Most már nem annyira a tér és időben megjelenő egyesek iránt érdeklődik, mint a fogalom, az általános, a törvény iránt. A hallottak és tanultak közt okozati összefüggést keres. A logikus gondolkozás kezd érvényesülni s általa egy cél- és okviszony hálózatán épült világképet alkot magának, amelybe egész környezete beletartozik. A család fogalma haza, egyház fogalmává tágul. S a gyermek a societásba betaglálja magát. Törvényeit magára nézve föltétlen érvényűnek tartja. Itt kezdődik a gyermek hőskora, mint láttuk, a *történeti éniség* ideje. A societás minden, az egyén eszköz.

A tanítás anyagát illetőleg is a történet korának nevezzük e kort. Egyháztörténetet kell tanítanunk. Különös figyelem fordítandó az egyháznak, mint societásnak kialakulására s a kereszténység hőskorára.¹ Álljon az ifjú előtt a vallásos közösség, az egyház a

¹ Guizottal az üldözés és a keresztes hadjáratok idejét a keresztény egyház hőskorának nevezzük.

maga szervezettségében, de úgy, mint amelyet személyiségek alkotnak s amelynek ő is értékes szerve. Ezért az volna kívánatos, hogy a tárgyat személyiségek jellemrajzában dolgozzuk fel. A reformtörekvések is megvilágítandók, mert azt az ifjú már meg tudja érteni. A reformatió s különösen Dávid Ferenc reformatiója, az anyag rendszerénél kifejtett oknál fogva, leghelyesebben választott anyag a személyiség magaslatára való emelésre. Egyházunk története legalkalmasabb arra is, hogy vele az igazságért sokat szenvedett, a tiszta evangéliumi eszmét valló és hirdető unitárius egyházunknak legjobb tehetségük szerint munkáló hivatott neveljünk.

Egyháztörténet után hittant és erkölctant kell adni. Előbb hittant és azután erkölctant. A hittannal kapcsolatosan szükségesnek látszik egy áttekintő vallástörténeti tájékoztatás is.

Most, mikor az ifjú szellemileg annyira fejlett, hogy önálló ítéletet tud mondani, a tanultak alapján összeállítandó az életeresemény, Jézus személyisége, a *vallás erkölcsi jellem*. Megállapítandók e személyiség örökvonásai, kifejtendő tartalmi szempontból s ennek alapján megvilágítandók a hit körébe vágó kardinalis kérdések, szociális életünk fontos kérdései, a szellemi áramlatok s társadalmi mozgalmak.¹ Vigyáznunk kell, hogy mindebben az ifjúnak aktív szerepet juttassunk, mert csak így nyer öntudatos unitárius hitet, világnézetet. Egy áttekintő vallástörténet feladata az, hogy általa világossá váljék Schnellernek általunk is elfogadott s már egyszer idézett hite: ... mindazok a törekvések, melyek egy feltétlen értékben való megnyugvásra, boldogságra, boldogításra s így az egyes ember és emberi társadalom tökélyére irányultak, Jézus Kr.-ban és az általa hirdetett országban nyernek még csak értelmet, erőt és teljesülést.

A keresztény erkölctan feladata az, hogy a keresztény eszményből, mint életcélből levonja azokat a morális elveket, törvényeket, melyek az idők végtelenségéig az emberre a feltétlen kötelezés erejével bírnak s melyek az egyén és a társadalom tökéletességét s ez alapon való igaz boldogságát biztosítják. A történelem a multa vonatkozóan mutatja, hogy miképp érvényesült a Jézusi életelv, az erkölctannak a jelenre vonatkozóan kell megmutatnia,

¹ Ezt ma különösen Hartmann és Baumgarten sürgetik. Lásd különben a Prof. Szemle XXV. évf. 352. l.-t. („A mai kor és a vallásitanítás“ Szabó Józseftől.)

hogy mikép érvényesül és miképen kellene érvényesülnie egyéni és társadalmi életünk különböző eseteiben.

Ez volna a tárgy beosztása, de annak is csak egyik ága. A másik, hogy mikép kellene a vallástan anyagát a többi tárgyak közé beosztani, részletkérdés, nem tartozik szorosan ide.

Mint jeleztük is, nem iskolai beosztást, kidolgozott tanmenetet adunk. Csak egy elvet nyertünk. melynek alapján, — véleményünk szerint — helyes, a gyermek lelki világának megfelelő s azt tökéletesítő tanmenetet készíthetünk. Egy tanmenet készítésével oly iskolai szempontok érvényesülnek, melyek egy és más tekintetben tán módosítást is követelnek.

A legtöbb gyermek p. o. nem megy középiskolába, ezért az elemi iskolában s az ezt követő i-méltőben egy egységes vallásos nevelésben kell részesítenünk. Így pl. a gimn. I. és II. oszt.-ban módosított formában adjuk a bibliai történeteket; nem úgy, mint a III. és IV.-ik elemi osztályban. Ugy szintén a gimn. VII.-ik és VIII.-ik oszt.-ban a hit és erkölcsstan más alapon adandó, mint az elemiben. A pszichológiai törvényre mindig vigyáznunk kell. Ezekről most részletesebben szólni nem fogunk. Csak a konfirmációról kívánjuk megjegyezni, hogy annak ideje akkor van, mikor az ifjú magát az egyházba önként betaglálja (16—17. év.) A konfirmálás nem egy könyvnek megtanítása, hanem a tervszerű vallásos nevelés koronája kell, hogy legyen.

IV. A tananyag feldolgozása.

A régi paedagógika jórészt csak e kérdés tárgyalásában merült ki. Szerintünk az anyag átadásának módjára vonatkozó szabályok a már eddig mondottakban elvileg benne foglaltnak. Részletkérdésekbe itt sem bocsátkozunk. Csupán általános következményeket vonunk.

A nevelőnek, e kérdésre vonatkozóan is, első kötelessége ismerni a gyermeki lélek önkifejlésének menetét. Ezen belül törekednie kell, hogy egyenként is megismerje tanítványainak sajátos lelki világát. Élnie kell a divatba jött kísérleti paedagógia segítségével. Amennyiben csak teheti, meg kell vizsgálnia az úgynevezett imponderabiliáknak sajátos természetét s az illető gyermek lelkére gyakorolt hatását. Törekedni kell, hogy megismerje a családot, annak szellemét; tradícióit, szokásait, érzetét s általában azt

a milient, mely a gyermeket körülveszi és befolyásolja. A nevelés csak így lehet individualis, mit a modern paedagogia annyira sürget, és eredményes is.

Az iskolába menés idején a gyermek csak az otthon képzetkörével bir. A tér és idő schemájában él és gondolkodik. A fogalmakat érzéki képekhez köti. A mesék logikátlan világát éli.

A tanító, ha meg akarja ragadni e gyermeki lelket, az apa és az anya nyelvén szóljon hozzá. Az otthon hangján, az otthon képzetkörében beszéljen hozzá. A mesék, mondák, elbeszélések mondásakor legyen ismét gyermek, élje és élvezze át maga is azoknak világát. Előadása legyen élénk, érzékeltető elbeszélés s az elbeszélés által egy-egy vallás-erkölcsi jellem kidomborítása legyen célja és nem valamely elvont, mondjuk teológiai fogalom bizonyítgatása. Az a cél, hogy a gyermek a szereplő jellemnek képzelje magát, vele éljen s nem az, hogy bizonyos, könnyen felejthető fogalmi ismeretet nyerjen. Ezt még nem érti s ezért únja. Az előbbit élvezi. A módszer egyetlen kelléke e fokon az élethű szemléltetés.

A mesék iránti csodás szeretetet a való történet iránti érdeklődés váltja fel; a mythos világát a való történet. Az értelmi fejlődés folytán a gyermek kinő a mesék világából s a tényleges és logikus történet iránt kezd érdeklődni. Egységes értelmi vilásképebe egész környezete beletartozik. Az otthon fogalma a haza, egyház fogalmává tágult. E socialis kategóriák tagjának érzi magát. Azokkal, kik szintén annak keretén belül élnek, solidaritást érez, velük együtt ugyanazon törvények imperatív hatalma alatt élve, alázatos engedelmességgel, önmegtágadó lelkesedéssel szenteli erejét a köznek, mert hisz a köz a feltétlen érték hordozója, maga csak haszontalan szolga s értéke a köznek való szolgálat útján nyert elismerésben van.

Az ifjú betaglalódik az egyházba. Vége tehát a gyermektistentiszteleteknek, fel kell venni a gyülekezet kultuszközösségébe. A tanítás anyaga e fokon (*történeti éniség*), mint már említettük az egyháztörténet. Itt már, egy cél és okviszony hálózatán épült világnézettel bíró ifjúnál, a logikus gondolkodás oly mértékben kezd jelentkezni, hogy nem hiábavaló, sőt szükséges rámutatni az eszmék küzdelmére, a lézusi eszmének a közösségben való érvényesülésére. De a szemléltetést mellőzni most sem szabad. A fogalom, logikus gondolkodás mellett is, nehezen érthető szemlélet nélkül.

Az egyháztörténet tanítása csak úgy lesz nevelő hatású, ha az ifjú előtt megelevenednek azok a nagy személyiségek, kik az egyes korokat áldóan irányították. Jézus, a mátyrok, a kiváló emberek személyiségével való ölekezés szent inspiráció a növendék lelkére. Életet adjunk a történetben, mert csak így ragadjuk meg a növendéket személyileg.¹

Amint említettük, most van a konfirmálás ideje. A káté anyaga a már tanultak alapján, azokra való visszapillantás alapján állítandó össze és dolgozandó föl. Így a konfirmáció nem 6–8 hetes kurzus, egy könyv betanítása, hanem a vallásos nevelés koronája lesz. A ma még divatos és kinos deduktív módszer helyett az induktív módszert kell használnunk. Ez a föltétele a növendék aktív szerepének s öntudatos hitének.

E kor természetes vonása a szervezkedési hajlam. Az ifjú azt látja, tanulja a történelemből, hogy bizonyos célt elérni csak szervezett egyesülés útján lehet. Nagyon helyes tehát az ifjúsági egyesületek szervezése. Az egyesületnek vallásunk valamelyik nagy személyiségét kell maga elé állítania. Egy nagy személyiségnek, kinek nevét viseli az egyesület, az egyesület tagjaira gyakorolt suggestív hatása bámulatos. „Dávid Ferenc ifjúsági egyesület“ céltudatos szervezés és odaadó vezetés mellett igen áldásos lenne, az ifjúság vallásos érzületét fejlesztené, egyházunkhoz való ragaszkodását erősítené.

A szellemi fejlődés harmadik stádiumában a középiskola VII. VIII. oszt. a hit- és erkölcsstan tárgyalásmódja szigorúan tudományos, kritikai megalapozású kell, hogy legyen, mert itt az ifjú már önálló ítéletet mondhat, kell hogy mondjon. Aktív szerephez kell juttatnunk. A nevelő csak segít neki, hogy önmaga felismerje Istent önmagában, mint élő kötelező valóságot s Jézus személyiségében, kité gyermekkorában az újszövetségi mondanakörben látott, most önmaga ismerje fel az örökkévaló emberideált, melyért a múltban az emberiség jobbjai küzdöttek s mely mint életelv minket, mint Isten gyermekeit, ma is kötelez. Ez elv alapján, ennek birtokában meg fogja érteni az ifjú kötelességét Istennel, embertársaival, hazájával, egyházával s önmagával szemben.

¹ V. ö. a strassburgi teol. egyesület 1912-iki határozatával.

Igy nevelünk jó keresztényeket, hivatásuknak élö embereket, hü honfiakat, valläserkölcsi jellemeket, igazi unitáriusokat.

* * *

Elöire kitüzött feladatunkat tehetségünk szerint megoldván, dolgozatunk végére jutottunk. Láttuk, hogy a vallásos nevelés, söt általában a nevelés eszméje, célja a *személyiség, valläserkölcsi jellem*. Föbbs vonásaiban e célhoz vezetö útát is igyekeztünk kijelölni. Most még függelék képen kiegészítésül a nevelö személyérröl és a nevelést befolyásolö imponderabiliákröl fogunk röviden szölni. Az egész paedagogia e négy föttétel köröl forog: 1. Nevelési cél. 2. Nevelési eszköz (mód). 3. Nevelö és 4. Nevelendö.¹ A nevelés céljával s a cél megközellítésének módjával dolgozatunk két förszében foglalkoztunk. Arra a kérdésre, hogy ki a nevelendö, egy mondatban Schneller Istvánnal azt feleljük, hogy nevelendö minden kiskorú egyén a saját tökéletesbülése és az emberi nem elöhaladása érdekében.² A teljesség okáért még a nevelö személyérröl kell szölanunk.

1. A nevelö.

A nevelö első kötelessége, hogy a *személyiség* csiráját a gyermek lelkében felismerje, megkeresse. Minden önzö vágyról lemondva, önmagáról szinte meg is feledkezve, el kell mélyednie a gyermeki lélek mélységes titkaiban, meg kell ismernie annak természetét s a családi szellemnek és társadalmi környezetnek nagy hatását, hogy így megtalálja abban azt a föltétlen értékü tényezöt, melyet a gondviselés az emberiség fejlődésére való tekintettel teremtett s melyet a nevelönek *személyiséggé* kell fejlesztenie. Tanügyi útatisítások, didaktikai szabályok erre nem elegendök. Csakis a keresztény szeretet szellemétöl egész lényében áthatott, igazán hivatásának élö személyiség tudja ezt megtenni. Elötte, egész lényéböl kisugárzó szeretet elött megnyílnak a gyermek lelkének titkai.

Hangsúlyozzuk, hogy minden nevelönek a nevelési cél megtestesülése kell, hogy legyen. A nevelendönek látnia kell nevelöjében azt az eszményt, mely felé az öt vezetni akarja. Csak nemes

¹ Schneller: „Neveléstani jegyzet“ és Dittes Fr.: „A nevelés és oktatás története.“ Ford.: Hofman Mör.

² V. ö. Kis Elek: „A személyiség paedagögikájának alaptényezöiröl“ 42. 1.

érület ébreszthet nemes érületet. Csak valláserkölcsi jellem nevelhet valláserkölcsi jellemet. Csak a személyiség magaslatán álló emelhet fel másokat is a személyiség magaslatára. Oly nevelőkre van tehát szükség, kik munkájukat nem hivatalnak, tehát nem csupán kenyérkeresetnek, hanem Isten által részükre előírt, életüknek alapját képező hivatásnak tekintik. Ne csak a tanítási órákon igyekezzenek feladatukat elvégezni, mint a hivatalnok az úgynevezett hivatalos órákon, hanem Istentől nyert legjobb képességükkel, minden erejükkel forrjanak össze a hivatással. Hivatásszerű munkát bizonyos órákra szorítani nem lehet. Lefoglalja az a nevelőnek minden idejét s erejét. E munkában a nevelő és nevelendő között szeretetteljes; mondhatni atyai viszony fejlődik ki s a nevelő előtt megnyílik a nevelendő egész lelke. Nem lesz ott titok, tudja hibáját és erényét, tudja, hogy mit kell kigyomlálni és mit kell öntözgetni. Az élénk kölcsönhatásban a szeretettől lelkesülő munka hasonló munkára inspirál, személyiség hatása alatt személyiség fejlődik.

Az egyoldalú intellectualismus bűnéül tudjuk be, hogy sok esetben a nevelők oly hivatalnokoknak képzelik magukat, kiknek az iskolai köteles tanítási órákon kívül a tanulókkal semmi közük, semmi céljuk nem lehet. Az intellectualis irány ugyanis a nevelői oktatást s általában a nevelést a tanítási órákra szorítja, mert — mondják — ezeken közölhetők mindazok a képzetek, kialakítható az a gondolatvilág, melyen az erkölcsi jellem alapul. Ez a Herbart-féle szerencsétlen psychologia paedagogiai érvényesülése.

Nem tagadjuk a Herbart által hangsúlyozott didaktikai elem nevelő értékét, de Lindével mi is állítjuk, hogy a nevelő személyisége az igazi nevelő tényező.¹ S igazat adunk Waitz hasonló értelmű állításának: „Bármit is mondjunk a nevelő oktatásról: az oktatásnak ethikai hatása mégis jórészt nem a tananyagtól, sem pedig a módszertől, hanem a nevelő személyiségétől függ.”²

2. Az imponderabiliák.

A gyermeki lélek természetét, rövidesen bár, ismertettük. Lényegesen befolyásolják azt az úgynevezett imponderabiliák, melyekkel a nevelőnek számolnia kell. Ezekre nálunk először Eötvös hívta

¹ Pers. paed. 12. l.

² Allgemeine Paed. 327. l.

fel a figyelmet. A családi szellem: családi tradíció, családi szokás, családi érzet nagy hatalma által lelkében mélyen befolyásolva jön a gyermek az iskolába. S ha ezekkel a nevelő nem számol, eredményre alig számíthat.¹ A család keretein kívül a társadalmi környezet is nagy s még eddig kevésbé értékelt hatást gyakorol a gyermek lelkére. „A gyermek erényei, a gyermek bűnei egyszersmind a társadalom, a környezet erényei és bűnei.“ (Schneller). Sőt nem csak a gyermek, hanem a felnőtt ember is annyira hatása alatt áll társadalmi környezetének, hogy bizonyos bűnök egyenesen abból magyarázhatók.²

Az imponderabiliák, mint levegő körülfogják, öntudatlanul is befolyásolják a gyermeket s hatásuk jóval intenzívebb, mint akár az öntudatos oktatásé, képzetadásé, ha mindjárt a Herbart-féle módszer művészetével történik is az. A gyermek lelkében, a tudat alatt egy objectív jellemet alakítanak ki. A nevelőnek e tudat alatti világba is be kell pillantania. Az imponderabiliák hatását felismernie és érvényesítenie kell.

---

¹ Kívánatos tehát, hogy a család és iskola közt minél élénkebb kapcsolat legyen.

² Innen az, hogy a modern törvénykezés nem megtorolni, hanem javítani akar.

Unitárius irodalmi kör.

Irta: Vári Albert.

Általános a panasz, hogy egyházi irodalmunk pang, hogy íróinknak nincsen elég témája, hogy meglevő irodalmunknak nincsen határozott iránya, hanem az egyes, szórványosan megjelenő írók ötlete szerint ingadozik. Szóval újabb és újabb hangok emelkednek amiatt, hogy az a kiңcses bányá, amelyet mi unitárizmus néven örököltünk sokat szenvedett elődeinktől, ma nincsen kellően kiaknázva, hogy mi magunk gyönyörködünk annak fényében, de a gyertyát véka alatt rejtegetjük s annak áldásait másokkal közölni nem tudjuk. Pedig ma nem állanak útunkban a hatalom fegyverei, nem fojtja torkunkon a szót az üldöztetés félelme s nem nyomja el hangunkat az elnyomatás veszedelme. Egyéniségünk kifejtésének, erőnk megmutatásának s szellemünk ápolásának az útjában külső akadályok nem állanak. Létfogosultságunk csak akkor van, ha önálló, egyéni életet tudunk élni. Az idegen szellemből való táplálkozás csak olyan, mint az injekció, mely a beteg szervezet összeomlását késlelteti, de végképpen meg nem akadályozhatja. Azt pedig el nem hitethetjük magunkkal, hogy az unitárizmus magát túlélte, hogy nem fejlődésképes, hogy benne nincsenek olyan csirák, amelyek kihajtva az emberiségnek gyümölcsöt termelhetnének. Hiszen ez a XVI. százbeli reformációnak a legfiatalabb hajtása, mely életképességéről a történelem ítélőszéke előtt oly fényes bizonyosságot tett. A kereszténység fejlődésének útja csak ez irányban vezethet. Benne olyan értékek vannak, amelyeket az ember soha sem nélkülözhet. Azokat a járulékokat, melyeket a különböző korok csatoltak a jézusi kereszténységhez s amelyek azt eredeti tisztaságából kivetkőztették, az unitárizmus a józan ész fényénél lenyesegette. De azokat az ősi elemeket, amelyek minden vallásnak a lényeges alkotó részét teszik, nagy gonddal megőrizte. Nem nemzeti, hanem egyetemes vallás, ámbár a magyar unitárius egyház a nemzeti ideáloknak minden fenntartás nélkül a legbuzgóbb mun-

kása. E föld szülötte volt alapítója, e nép szívében gyökereztek meg igazságai s jövődő dicsőségét is csak e földön várja és keresi. Nem csak értelmünket elégíti ki, hanem szívünket megnyugtatja s akaratunkat a legszentebb célok szolgálatára irányítja. Olyan megbecsülhetetlen lelki kincset birunk vallásunkban, amelyet sem más-nemű szellemi irányzatért, sem arany és ezüst sokaságáért cserébe adni nem tudnánk.

Azonban a kincs csak akkor bir igazi értékkel, ha azt kellő gyümölcsötzetéssel tudjuk kezelni. Ellenkezőleg holt tőke s birto-kosai rosz szolgálak, kik a reájuk bizott talentumot elássák. Reánk is értékes talentumokat bizott az isteni gondviselés vallásunk igaz-ságaiban. Tőlünk függ, hogy azoknak hű vagy hűtlen sáfárai legyünk. De miképpen állhatunk meg a mi Urunk előtt s miképpen számo-lunk a történelem ítélő széke előtt, ha a nálunk letett drága kincset nem megsokasítva, hanem megrozsdásodva és elhalványodva kell utódainknak átadnunk. Ha mi folyton a fölött rágódunk, hogy mit csinál a „vidék“ s mit teszen a „központ“, ha egymásnak a köz-jóra irányuló munkáját lekicsinyeljük; ha egyéni céljaink s személyi érdekeink elvonnak a közös munkától; ha az anyag szeretete any-nyira a földhöz láncol, hogy az eszmények szolgálatára nem tudunk fölemelkedni; ha ebben a kicsiny egyházban is a különböző hiva-tások szerint különböző osztályok és kasztok keletkeznek, amelyek az egymás elleni küzdelemben merítik ki Istentől kapott tehetségei-ket; akkor csakugyan nem vagyunk méltók az unitárius névre.

Az unitárius szó egységet jelent. Ez az egység nem csupán a hitnek legfőbb tárgyára: Istenre vonatkozik, hanem a hívők lelki egységére, az akaratok közösségére s a cselekvések egyöntetűségére is. Vajjon az az összetartás és együttérzés, mely a multból példa-beszédképpen szállott át a mai unitáriusokra, ma is tulajdonnk s erős kapcsunk-e? Vagy csak a közmondás a mienk, de annak lényegét és tartalmát elvitte az új idők szele? Egy szép és nagy név nem csupán jogokat, de súlyos kötelességeket is ró az örökösökre. Egy Kossuth vagy egy Széchenyi nem lehet hazaáruló. A családi tradíciók, kell hogy irányítsák s emeljék az utódokat, Nem elég az unitáriusságra az, hogy higyjunk az egy személyű Isten-ben. A jó unitárius hiven ápolja az unitárius hagyományokat, meg-becsüli és méltányolja az unitárius értékeket; gazdagítja az unitárius szellemet; szóval és tettel, kézzel és ésszel, pénzzel és lélekkel, vérrel és könnyel, szolgálja az unitarizmus dicsőségét.

Ez a világháború eléggé megmutatta, hogy a szervezetlenség, az egyéni vállalkozás csak hősokeket és mártirokat teremt. A győzelem babérját csak a céltudatosan együttműködő és szervezett sereg viszi el. Most, amidőn látjuk, hogy körülöttünk a többi egyházak is teljes erővel szervezkednek; amidőn a múltért s ezért a nagy világháborúért valamely titkos vádat érezve lelkiükön, mintha fokozott buzgósággal fognának a mulasztások helyrehozásához: vajjon mi nézhetnök-e tétlenül ezt a nagy készülődést? Vajjon nekünk nem volna felelősségünk a keresztény ideálokkal szemben? Nekünk kellene homokba dugott fejjel várni az idők viharainak átzúgását? Nekünk, akiket történelmi hagyományaink arra utalnak, hogy legalább is zászlótartók legyünk abban a hadseregben, mely ezt a világot a keresztényi eszményeknek meghódítani akarja?

Igaz, hogy számbelileg kevesen vagyunk s anyagi erőink fogyatékosak. Túlsokot hiába akarunk. Lehetetlen feladatra nem vállalkozhatunk. De hát nem is ez a célunk. Világhódító tervek és ábrándok minket nem nyugtalanítanak. A tényleges helyzettel számolni tudunk. Mi nem akarunk harcot indítani kifelé. A mi harcunk csak a restség, a nemtörődömség, a tájékozatlanság, a földhöz ragadottság ellen irányul. Az a célunk, hogy a köztünk levő és szunyadó erőket ébresztgessük, hogy a jó akaratot megbecsüljük, hogy a nemes törekvéseknek szárnyakat adjunk, hogy a szétmálló munkát s a szétfolyó erecskéket egy közös mederbe tereljük és közös célra irányítsuk, hogy hűveinket öntudatos unitáriusokká tegyük s egyházunkat valóban „élő kövekből“ építsük fel, hogy egyházunk ne csupán jogi szabályokon s történelmi hagyományokon fölépítő szervezet, hanem lelkes, élő munkás tagoknak az egyesülete legyen, amelyben mindenkinek megvan a maga kötelessége és mindenki teljesíti is azt. Szóval az a célunk, hogy az az erkölcsi erő, mely a múltban csudákat művelt, ismét egy közös táborban egyesítse egyházunk hűveit. Ezen célunkkal első sorban az unitárius egyházat kívánjuk szolgálni, de végeredményében az egyetemes kereszténység ügyét hisszük előmozdítani. Mert annál áldásosabb az egyetemes kereszténység munkája, mennél nagyobb sikerrel valósítják meg az egyes egyházak eszményeiket. Ebben a munkában számunk csekélységét s anyagi erőink fogyatékoságát csak erkölcsi értékeink latbavetésével pótolhatjuk ki.

Ilyenszerű gondolatok foglalkoztatták az unitárius lelkesek-

nek Székelykeresztúron f. é. jun. 18, 19, 20. napjain tartott értekezletét, amikor nagy lelkesedéssel elhatározták egy „Unitárius irodalmi kör“ szervezését. Bár lelkeszi értekezlet volt, (tanfolyam címen) de voltak ott világi embereink is, akik lelkesedéssel támogatták a gondolatot. A gondolat nyomatékosabbá tételére ott a helyszínén, több mint 2000 kor. adomány gyűlt egybe s hisszük, hogy ezzel még nem merült ki áldozatkészségük. Az „Unitárius irodalmi kört“ tehát meg kell alakítanunk. Azonban ennek — bár a lelkeszek értekezletéből indult ki — nem szabad csupán a lelkeszek körében maradnia. Ennek egy, az egész unitárius egyházat behálózó s az összes unitárius írókat magában foglaló szervezetnek kell lennie azzal a céllal, hogy unitárius íróinkat buzdítsa, irányítsa, tömörítse s egy egészséges egyházi és vallási irodalmat teremtsen. Benne helyet kell foglalniok férfiaknak és nőknek, ifjaknak és öregeknek. Bizonyos nemes versenynek kell megindulnia azért, hogy valaki e körnek tagja lehessen. Tagja is lehet bárki munkával, tollforgatással, nemes ambícióval s lélek szerint való küzdéssel s ez a tagság kötelezné még fokozottabb munkára. Akik mint írók nem lehetnének tagjai, azok is anyagi támogatással mozdítanak elő a kör nemes céljait.

„Az ajándékokban különbség vagyion, de a lélek ugyanaz“ mondja a szentírás. Különbözők a tehetségek, melyekkel Isten az embert megáldotta. De mindenkinek a nekie adott talentumok mértéke szerint kell beszámólnia. Különbözők azok az utak is, amelyeken az unitarizmus fölvirágzása előmozdítható. Éppen ezért az alakítandó irodalmi körben is különböző irányzatok vagy osztályok lehetnének, amelyekben íróink a maguk egyénisége és Istentől kapott tehetsége vagy képzettsége szerint működhetnének. mind nyájan ugyanazon lélek által vezetve és ugyanazon célt szolgálva.

Vannak, akiket képességük, képzettségük, sőt hivatásuk a tudományos irodalmi munkásságra indít. Milyen tág tere nyílik ezeknek a munkálkodásra egyházunk történelmében hitelveink fejlődésében s azoknak a mai teol. tudományokkal való megvilágításában, vallásunk tudományos megalapozásában, egyházjogunk kifejtésében, püspökeink és főgondnokaink életrajzában a megírásában stb. Mások pedig inkább a népies irány felé vonzódnak. Ezek megteremténék missziói irodalmunkat, vagyis a tudományosan föl-

dolgozott anyagot átadnák a közforgalomnak. Elsősorban a belmisszió s másodsorban a külmisszió területe akárhány munkást foglalkoztathat s száz meg száz tárgyat kínál a földolgozásra, hogy a mi igazságaink helyes világításban álljanak népünk és a nagy világ előtt. Végül íróink egy másik része a *gyakorlati* egyházi irodalom terén szeret mozogni. Itt egyházi beszédek és egyház szerartási dolgozatok, a különböző hittani tankönyvek várják a hivatott munkásokat. Mindenkit a maga helyére állítani, mindenkit a nemes munkára sarkalni mindenkit a munkája szerint megbecsülni, az erők szétforgácsolásának, az idegen területeken való céltalan kalandozásnak útját állani: ez volna a szervezendő irodalmi körnek nagy feladata és nehéz hivatása.

Itt nem valamely hivatalos szervezetről van szó, mely hivatalos eszközökkel kíván hatni és működni, hanem tisztán egy önálló, társadalmi mozgalomról, amely meglevő egyházi intézményeinket nem bántani, hanem azokat mélyíteni s az élet fejlődésével összhangban tartani akarja. A történelmi fejlődéssel számolnunk kell. A 350 éves szép multat s az abban sokszor vérrel és könyhullatással rakott alapokat bántanunk nem szabad. Szent minden kő, minden templom és minden alkotás, mit apáink lelkesedése hagyott reánk örökségül. Gyermekei kegyelettel állunk meg előttük s mellettük „a régi fénynél gyujtunk új szövétneket.“ Oltalmazzon az Úr minket attól, hogy az apáinktól maradt szent örökséget tékozló fiuk módjára áruba bocsássuk. De a meglevő alapokon tovább építeni, az ősök lelkéhez a saját lelkünket hozzákapcsolni, a régi viharoktól rongált templomokat kijavítani s szükség esetén újakat építeni; az átvett s kegyelettel őrzött szellemi hagyatékot gyarapítani; szent vallásunkat az új kor világosságába öltöztetni: ezt igenis kötelességünknek tartjuk.

Nem akartam e néhány gondolatnak a közlésével a kiküldött előkészítő bizottság működésének elébe vágni. Az a maga idejére elvégzi részletes tervét. Céлом csupán az, hogy a mozgalomról híveinket előre is tájékoztassam s a lehetőleg világossá tegyem azt, hogy itt olyan törekvésről van szó, amelyet minden jó unitárius embernek szívvel és lélekkel, pénzzel és akarattal, tudással és munkával támogatni kell s támogatni is fog.

Egyházi törvények és szabályrendeletek.

Az unitárius egyházi törvények gyűjteményes összefoglalása még nem történnén meg, egyelőre az is haladás volna, ha a ma érvényben levő törvények és szabályrendeletek sorozatának hivatalos összeállítása megtörténnék. Ily irányban 1918. április havában tett indítványomat az E. K. Tanács el is fogadta és egy 3 tagú bizottságot küldött ki a vonatkozó tervezet elkészítésére. Ez a bizottság is azonban — mint a többi bizottságok legnagyobb része — a tervezet gondolatát a feje alá tette és alszik. Pedig legalább azt már tudni kellene, hogy az érvényben álló jogszabályok közül melyek sorozhatók a „törvények“ fogalma és melyek a „szabályrendeletek“ fogalma alá.

A szervezeti törvény 206. §-a ugyanis akként rendelkezik, hogy az E. Főtanács hatáskörébe tartozik 1) az *egyházi törvényhozást illetőleg* :

a) az egyházra és iskoláira vonatkozó mindennemű *egyházi törvények és szabályrendeletek* megalkotása, életbeléptetése és módosítása.

Ha azonban a jogszabályokat vizsgáljuk, azok *ciméből nem mindig lehet megállapítani*, hogy az E. Főtanács mit kíván *törvénynek* és mit *szabályrendeletnek* tekinteni.

Már ez magában is indokolná egy idézési törvény megalkotását, hogy azután szabatosan lehessen a törvényekben kölcsönösen hivatkozni és hogy a szabályrendeletek köre is élesebben elhatárolódjék.

Erre gyakorlatilag is szükség van és pedig annal inkább, mert a Szervezeti Törvény 229. §. 3. d) pontja szerint az E. Képviselő Tanács :

„Az egyházközségek és egyházkörök által alkotott minden *rendszabályt* megvizsgál és megerősít.“ Az E. K. Tanács által megerősített *szabályzat* (rendszabály) eszerint az egyházi jogszabályoknak a 3-ik csoportja.

A ma érvényes jogszabályok között ezt a hármas felosztást: *törvény, szabályrendelet és rendszabály* felismerni sem a záradékról, sem a címből, sem más meghatározás alapján nem lehet.

De a főtanács sem tartja meg ezeket a fogalmi meghatározásokat, hanem határoz az új „internátusi *szabályzat*“ tárgyában; a „kollégium konviktusának szervezete és szabályai“-t *jóváhagyja* stb. stb.

Az egyház törvényei, szabályrendeletei és szabályzatai (rendszabályai) — jogászi szempontból tekintve — olyan vegyes felvágott-félét, olyan egyveleget alkotnak, amelyet iskolázott jogászi érzék elviselni nem tud.

De az általános rend szempontjából is elodázhatatlan szükség az osztályozást mielőbb elvégezni. A kiküldött bizottság munkálatainak alapját képezheti az alábbi összeállítás, amelyet azonban ezzel a beosztással elfogadni teljes lehetetlenség.

Ez a beosztás anélkül állítatott össze, hogy az idézett törvények szerint legalább általánosságban jelezve volna, hogy mi miért vétezt az *egyházi törvény, szabályrendelet és szabályzat* (rendszabály) csoportja alá. Ilyen elvi elhatárolás nélkül pedig a törvény kiadásához megkivántató idézési törvényről (lex citationis) beszélni sem lehet.¹

Az egyház ügyeinek intézésénél oly gyakran megnyilvánuló szakszerűtlenséget jó volna immár a lehető hozzáértéssel és szakszerűséggel felcserélni, ha van rá lehetőség. Ugy gondolom, hogy a hozzáértőket meg lehetne találni.

Az idézési törvényhez készült összeállítás ez volna.

A) Törvénycikkek.

I. törvénycikk. Az egyházalkotmányról és szervezetről (85—1904. jkvi pont.)

II. törvénycikk. A belsőemberek választásáról és kinevezéséről (41—1912. jkvi pont.)

III. törvénycikk. Belsőemberek változása alkalmával a javadalom megosztásáról (84—1900.)

IV. törvénycikk. A fő- és középiskolai tanárok választásáról és alkalmazásáról (38—1909.)

¹ Lásd: K. Magvető 1916. 2. füzet. Irott és iratlan törvények.

V. törvénycikk. Az istentiszteletek rendjéről (86—1904.)

VI. „ Az egyházi fegyelmi törvénykezéséről.

VII. „ A lelkészek és énekezők nyugdíjáról s ezek özvegyeinek és árváinak ellátásáról (109—1902.)

VIII. Az országos tanári nyugdíjintézetbe nem tartozó tanárok és központi tisztviselők nyugdíjáról és ezek özvegyeinek és árváinak ellátásáról (12—1902.)

IX. törvénycikk. Az egyház szolgálatában álló szolgák nyugdíjáról s ezek özvegyeinek és árváinak ellátásáról. (50—1912.)

B) Szabályzatok.

1. A kanonikus kérdésekre. (65—1903.)

2. Az egyház közpénztárának kezelésére. (60—1900.)

3. Az egyház alapjai tőkepenzeinek kikölcsonzásáról. (110—1902.)

4. Az egyházközségek pénzeinek és pénzügyi papírjainak kezeléséről. (101—1908.)

5. Az egyházközségek számadásának alakjáról. (65—1903.)

6. Az egyházközségek segélyezésének módjáról. (95—1901.)

7. A kántorok fizetésének ideiglenes rendezéséről. (40—1910.)

8. A Berde Mózsa-féle alpból gyümölcsészeti és méhészeti pályadíjakról. (52—1901. és 36—1915.)

9. A jószágfelügyelőségről. (43—1912.)

10. A lelkészkörről. (38—1911.)

11. A tanárértekezletekről. (92—1907.)

12. A zene és énektanárok kötelességeiről. (90—1910.)

13. A középiskolai orvos- és egészségtan tanár kötelességeiről. (82—1906.)

14. A vallás tanítási tantervről. (445—1914)

15. Az iparostanoncok vallástanításának tantervéről.

16. A középiskolai vallástanítás tervéről. (37—1915.)

17. A theologiai akadémia szervezetéről, a középiskolai vallástanári és theologiai tanári képzéséről. (42—1915.)

18. A kolozsvári kollégium internátusáról. (131—1902.)

19. A „ „ konviktusáról. (135—1902.)

20. A „ „ rendtartásáról.

21. A székelykereszturi főgimnázium internátusáról.

22. „ „ konviktusáról.

23. A székelykereszturi főgimnázium rendtartásáról.
24. „ „ pénztárkezeléséről.
25. A Berde-cipó ösztöndíjról. (63 – 1900.)
26. A Sharpe Hungarian scholarshipról (15 – 1911.)

E jogszabályokon kívül még az érdekes elvi álláspontok (Zsinati határozatok) is összeszedendők volnának. A kereszturi gimnáziumra vonatkozó törvények is felveendők lesznek. Szóval ez a sorozat nem teljes.

Az összeállításból a kanonikus kérdések a törvények közzé veendők föltétlenül. Hiszen egyházi szempontból ez elsőrendű jogszabály!

A 9. pont alatti beolvasztandó a szervezeti törvény megfelelő fejezetébe.

A theologia akadémia szervezete is a törvények közé kívánkozik. Szóval egy kissé figyelmesebb osztályozásra lesz szükség, törvényes meghatározás alapján.

A szabályzatok helyett „*Szabályrendeletek*“ kifejezés lesz használandó. És az E. K. Tanács megerősítő hatáskörébe eső rendszabályok, *szabályzatok (ügyrendek)* szintén kiválasztandók lesznek.

E csoportba tartozónak gondolnám a lelkészokról, a tanári értekezletekről alkotott szabályzatokat, továbbá a Szerv. törvény 232. §-a szerint elkészítendő ügyrendet és a 180. §. szerinti utasítást stb.

Az egyházi törvény 229. §. 6. pontja értelmében ugyanis ezek az E. K. Tanács hatáskörébe eső rendszabályzat fogalma alá esnek, amelyen nem változtat elvi szempontból semmit az a tény, hogy a lelkészkör *fellebbezése* folytán az E. Főtanács hagyta jóvá a lelkészkör szabályzatát. A helyes elintézés az lett volna, hogy az Egyházi Főtanács az E. K. Tanács elutasító határozatának megváltoztatásával az E. K. Tanácsnak a szabályzat jóváhagyását utasításba adja.

Mindezekre vázaltszerűen csak reá kívántam mutatni, mivel a mai viszonyok között a folyóirat terjedelme a bővebb kifejtésre elegendő teret nem biztosíthat. Közös érdekünk azonban, hogy az egy évtizednél hosszabb idő óta húzódó *törvény-incorporatiót* minél szabatosabban oldjuk meg. Ehhez igyekezzünk letenni az alapkövet: az idézési törvényt.

A szervezeti törvény (I. füzet) után — nézetem szerint — azért nem lehetett a további kiadásokat eszközölni, mert a fennebb

kifejtett elhatárolások, szétválasztások nem voltak meg és nem történtek meg. Ez valóságos drótháló volt, amelybe mindenki beleakadt, aki a törvények rendszerét vizsgálni kezdte. Én erre a hiányra régen reámutattam.¹ Álláspontomat a meddő kísérletek fényesen igazolták. Hiába való volt tehát minden indítvány és minden határozat, mert hiányzott a kivétel lehetősége. A biblia tanításait ma már nem igen szokták figyelemre méltatni, pedig hát szépen meg van írva: Nem minden, aki mondja: Uram, Uram! megyen be a menyeknek országába. Ehhez cselekedetek, jó cselekedetek is kellenek.

Hiába való volt tehát a sok indítványzáró, ha nem találták meg a jócselekedet végrehajtóját. Így most már a gyűlölt francia szellemesség csak annyit mondhat: Tant de bruit pour une omelette!

Tóth György dr.

---

¹ *Megoldásfele*: Az egyházi szervezetben tagozódó hatáskörök figyelembevételével a főtanács hatáskörébe csak a törvényalkotás volna utalandó. Ennél fogva az egyházi és zsnati főtanács által megállapított jogszabály lenne: *a törvény*.

Az E. K. Tanács hatáskörébe volna utalandó a *szabályrendeletek alkotása* — a főtanács jóváhagyásával — avagy enélkül.

Szabályzatot alkothatnának — úgy mint eddig — az egyházközségek, egyházkörök, egyházi egyletek az E. K. Tanács jóváhagyásával.

Ez a szétválasztás azonban a szervezeti törvény egyes intézkedéseit módosítaná.

A jelenlegi szabályozás mellett szabályrendeletnek volna minősíthető az a jogszabály, amelyet a főtanács alkotott és kifejezetten „szabályrendeletnek” kíván minősíteni. Különben törvénynek tekintendő.

Szabályrendeletnek volna vehető az E. K. Tanács által alkotott jogszabály is, ha a törvény, vagy a főtanács határozata értelmében erre jogköre volt.

Szabályzatot alkothatnának az egyházközségek stb., mint eddig.

Kiss Ernő dr.

Főgimnáziumunk rendes tanára, az 50 cs. és kir. gyalogezred tart. főhadnagya, a háborúban szerzett betegsége következtében, életének 32. évében, július hó 15-én elhunyt. Árkoson született. Onnan hozta magával kollégiumunkba egy becsületes iparkodással tisztos jólétre emelkedett, egyszerű családból a székely faj kitartó erős akaratát, a komoly munka szeretetét és a tehetségnek nem csekély mértékét. Ezek a tulajdonságai vezették már tanulópályáján, ezek kísérték egész, fájdalom, oly rövidre szabott életében. Ezek ültettek reménységet tanárai szívében már a gimnáziumban és tovább az egyetemen is, ahol tanárnak készült. Az volt a vágya, hogy ott értékesítse munkaerejét, ahol gyökerei leereszkedtek lelkebe, kollégiumunkban. De mikor végzett, dr. Nyiredy Géza, nagy hírű és feledhetetlen tanárunk, erejének teljességében volt. Így dr. Kiss Ernő Szolnokra került az ottani felső kereskedelmi iskolához. Azután kollégiumunkra szakadt a nagy csapás, dr. Nyiredy Géza kidőlése. Most már megnyílt dr. Kiss Ernőnek az út alma materéhez; de ránk szakadt a még nagyobb csapás, a világrengető háború. Ennek fergetege elsodorta dr. Kiss Ernőt az iskolától; a hívószóra ő is ment és úgy teljesítette bötelességét ott is, amint férfiúhoz, amint székelyhez illett.

Másfél évet forgott a harcok viharában Galicia mezőin, a Kárpátok ormain, Bukovina véráztatta földjén. A kardokkal diszített signum laudis beszélt ékesen kitartásáról, vitézségéről, szenvedéseiről. És összemorzsolts idegei árulták el, mikén ment keresztül. Mikor roncsolt idegeivel hazakerült, már akkor kollégiumunk tanára volt. Dr. Nyiredy helyét megkapta a jeles tanítvány. Boldog volt, hogy elérhette a célt, mely gyerek kora óta csábitotta; s boldog az öreg kollégium is, hogy fiatal, komoly és tudományosan jól felkészült erőhöz jutott.

Am a hazának még mindig szüksége volt dr. Kiss Ernőre. Idegbajából kigyógyultan, szinte jókedvvel vitte tovább is fiatal életét az áldozatra. Mint vegyész a gázosztághoz osztották be és kiképző tanfolyamra rendelték. Onnan került ismét a frontra. Szülei, tanártársai és sok jó embere féltő szeretettel bocsájtották utjára. S ő ment.

De már ekkor meg volt írva végzete: csakhamar hazakerült a harctér szenvedései és nélkülözései szülte súlyos betegséggel, cukorbetegséggel. Aggodalom fogott el mindenkit, aki ismerte; de ő bizott és úgy látszott, hogy az ő bizalma válik valóra. Állapota valóban javult, de a kórházból nem engedték azért ki. Az iskola is, ő maga is mindent megtett, hogy most már végképpen megszabaduljon a katonaságtól és visszatérjen hívatása csendes körébe. Azt hitte mindenki, hogy a nyugodt élet és tűrhető életmód visszaadják majd dr. Kiss Ernő egészségét teljesen. Ő maga is úgy várta, hogy csak hazakerülhessen még édesanyja kosztyára, akkor minden jó lesz.

Mivel állapota megengedte, készült tanári pályájára. Amire a harcok zajában nem ért rá, sokat olvasott. A szakmájában fölmerült új művek, a pedagógia terén megjelent értekezések és mozgalmak érdekelték első sorban és dr. Kiss Ernő buzgón, a komoly tudós érdeklődésével és a komoly pedagógus hivatottságával igyekezett pótolni négy esztendő hiányait, hogy készen és mindennel au fait legyen, ha a katedrára kerül. Ez a buzgóság, ez a komolyság alapulajdonsága volt dr. Kiss Ernőnek, de bizonyára a harctér növelte meg benne, a komoly kötelességteljesítés kemény iskolája. Ha mindenki ezzel térne onnan haza!

És jött egy kis meghülés, jelentéktelen dolog, az egészséges szervezetnek, halált hozó a megtámadottnak. S az első hirt nyomon követte a másik, zöldelő vetésben pusztító orkán, mely egyszerre megdermesztett minden nagy várakozást: a hűséges tisztiszolga zokogó könnyekkel alig tudta elrebegni: dr. Kiss Ernő főhadnagy úr meghalt....

Dr. Kiss Ernő temetése jul. 17-én folyt le katonai pompával a megtört szülők, tanártársak és sok tisztelő jelenlétében. A kollégium nevében dr. Gál Kelemen igazgató búcsuzott attól, akit szívünk szerint nem is üdvözölhattünk. A holttestet Árkosra szállították szülei, akik már második fiukat áldozták oda a haza oltárára.

IRODALOM.

Szombati Szabó István: „Ó Seregeknek Istene.“ Egyházi, közönséges, ünnepi, rendkívüli és szertartási beszédek és imádságok háború idején. Budapest, 1917. Kókai bizománya. 106. l. Ára: 3 kor. 50 fill.

A világháború borzalmai között készült alkalmi dolgozatok, amelyek nem a boncoló és magyarázó hangját, hanem az érzelmek mélységeit igyekeznek a szöszékre vinni. Ezért alakilag sem követik az egyházi beszéd műalkotási szabályait, hanem az író hullámzó érzés-világához igazodnak. Leikes hangjuk és közvetlen melegségük roxonszenvenessé teszik előttünk e beszédeket. V.

KÜLÖNFÉLÉK.

Unitárius irodalmi kör alakítása.¹ Az unitárius lelkészeknek Székelykeresztúron június 18. 19. és 20-án tartott értekezlete sok üdvös eszmét és gondolatot hozott felszínre, amelyeknek egyházi életünkre nézve hisszük, hogy meglesz a maguk termékenyítő hatása. A Dávid Ferenc hitnézetei, az elemi vallás'ánítás, az egyházi énekügy, a gyakorlati bibliamagyarázatról tartott előadások s az azok nyomában támadt megbeszélések nem maradhatnak meg az elméletek lomtárában. Kikivánkoznak azok az életbe, hogy egy jobb és áldásosab* fejlődésnek a tényezőivé legyenek

* De különösen nagy jelentőséget tulajdonítunk egy unitárius irodalmi kör alakítá-ára irányuló mozgalomnak, amely egyesíteni szeretné magában az unitárius vallásu író embereket abból a célból, hogy azokat írásra serkentse, irányítsa, buzdítsa, szóval, hogy szétfolyó és erőtlén irodalmunknak bizonyos összhangot és erőt adjon. Hogy mennyire érezték a jelenlevő egyházi és világi embereink ennek a szükségét, azt a legjobban

¹ Az unitárius lelkészek „tanfolyamáról“ kaptunk egy terjedelmes részletes tudósítást. Bármennyire óhajtának az ott tárgyalt kérdések közérdekű volta és nagyjelentősége miatt közölni, helyszüke miatt kénytelenek voltunk félretenni. Majd egy következő számban talán sort kerithetünk rá.

bizonyítja az a tény, hogy ott a helyszínén több mint 2000 kor. adomány gyűlt be a nemes célra. Az értekezlet egy előkészítő bizottságot küldött ki a részletes terv előkészítésére. Reméljük, hogy ez a mozgalom minden jó unitárius részéről a megérdemelt szellemi, erkölcsi és anyagi támogatásban részesül. Külön-külön gyengék vagyunk s széthullunk, de egyesülve céltudatos munkával csudákat művelhetünk.

Unitárius nyomda Jelszónak tetszetős, valóságának ábránd.² A mai nyomdai üzemek felszerelése teljesen kizárja, hogy a mi kicsiny egyházunk önálló nyomdát tudjon felállítani. Egy nyomda vagy igen jó üzlet személyes vezetés mellett, vagy nagy luxus befizetéssel. Nagyon jó volna, ha a nyomdát unitárius könyvnyomtatási célból olcsó árban igénybe vehetnők, de annyi nyomtatni valónk csakugyan nincs, hogy ezért saját költségünkön nyomdát tartsunk. A mezőgazdaság vezetése egyszerűbb feladat s ez is nagyon nyikorogva megy. Hát még a nyomda mennyire nyikorogna! A jelszó alatt elérhető célból igyekezzünk legalább annyit valóra váltani, hogy a főtanácsí bizottság által letesített nyomdai alapot növeljük minél nagyobbra és a kamataiból támogassuk a *haszonnal nem járó értékes munkák kiadását*. A Báthori István által elvett fejedelmi nyomda helyett igyekezzünk fejedelmi bőkezűséggel támogatni a fontosabb kiadványokat s ekkor közelebb járunk a célhoz. (t. gy.)

A legatio. Az e kérdés körül folyó tollharcot nem kívánunk beavatkozni. Ezt megvívják a duellálók a tollharc szabályai szerint férfiasan. De úgy gondolom, hogy ezt a kérdést *önálló kérdés* alakjában át kell terelni a hivatalos elintézés útjára is. Egyházunknak sokkal mélyebbre ható intézménye a legatio, semhogy a fiatalságra nézve „*viaticum*“ szempontjából lehessen eldönteni. Ferencz József püspök úr egyéni véleményét már 1873-ban kifejtette volt. (L. K. Magvető VIII. K. 363 lap). Ez alkalommal fölvetette volt a *körlegatio* kérdését, amit ma a körlelkésséggel és beszolgáló lelkésséggel lehetne kombinálni. S végül — mondja F. J. — hátha az innepek *harmadnapját* . . . eltörölnők: vajjon nem lehetne-e a legatiokon (és nem a legatusokon!) ezáltal is segíteni. Szóval e tárggyal

² Nem értünk egyet t. munkatársunk felfogásával. Két okból. Egyik az, hogy egy nyomda felszerelése még ma sem jelent megbirhatatlan tehet. Példák állanak előttünk, hogy egy-egy felekezeti főgimnázium ma is tart fenn nyomdát s a mai árak mellett is prosperálhat. Másik az, hogy nekünk nem volna annyi nyomtatni valónk, hogy a nyomdát munkával táplálni tudnók. A jelenlegi folyóiratok, időközi közlések, az egyházi kormányzat nyomtatványai, unitárius írók kiadványai — úgy gondoljuk — anyaggal legább háromnegyed részben ellátnának egy kisebbszerű nyomdát, amely természetesen ezeken kívül más munkákat is vállalna. Persze, a vezetés, az egy egészen különálló kérdés, amelynek szerencsés megoldásától függne az, hogy vajjon a nyomda vigan s könnyen bldogolna-e vagy nyikorogna.

kapcsolatban sok kérdés merülhet fel, amelyek méltók a megfontolásra és megvitatásra. Ettől az időtől sok idő mult el. Iskoláink belső szelleme egészen átalakult s a kereszturi gymnasium is VIII osztályúvá fejlesztett. A megfontolások és megvitatások azonban nem tartottak lépést az átalakulással. Egyházi érdekből fontos volna, ha az illetékes tényezők az egyéni szempontokon fölül emelkedve megtárgyalják és rendezésre előkészítenék ezt a kérdést. (*t. gy.*)

Egyházközségi könyvtáralapítás. Az egyház kebelében a 70-es években a tette kész erő sok üdvös dolgot valósított meg. A Dávid Fejenc könyvtár-egylet is ennek a szellemnek a hajtása volt. A falusi iskolai könyvtárak felállítása a népoktatás fejlődésével volt szoros kapcsolatban. Ámde felekezeti iskoláink megfogyatkoztak. A *népkönyvtárak tehát nem kapcsolhatók többé a felekezeti iskolák könyvtárával egybe.* A háború az olvasási vágyat — amint ezt is illetékesek ténykép megállapították — növelte és a látókör szélesbülésével az egyházközségi könyvtárakra elodáztatatlan szükségünk lesz. Az unitárius szellem és gondolkozás megerősítése és terjesztése is csak úgy remélhető, ha egyházközségeinkben lesznek *unitárius könyvtárak.* Nem elég az eredményt csak várni: az eredmény elő kell készíteni gondos munkával és sok fáradsággal! Legujabban a katolikus miszió egyszerűen úgy oldotta meg a katolikus szellemű olvasmányok terjesztését, hogy a templom bejáratánál belől (az istenházában) egy állványra elhelyezi a könyveket az ár kitüntetésével és *pénztárnoknak odu állított egy lezárt perselyt.* Az eredmény: az elfogyott könyvek áránál mindig többet találnak a perselyekben. A szellemi kérdés helyett tehát eszelekedjünk! *Az egyházközségi könyvtárak megoldását én úgy képzelném, hogy azokban két főcsoport lenne. Az egyik a lelkészek részére szükséges tudományos munkák csoportja. Ezek egyuttal az intelligens olvasók igényét is kielégítenék s erre is súly volna helyezendő. A másik része lenne a népies könyvek csoportja. Ezeket a könyvtárakat a pap, kántor vagy erre vállalkozó tanító kezeli. Én a pap részére ennél gyakorlatilag szebb munkát el se képzelek. A könyvtárak beállításának első feltétele volna az unitárius folyóiratok beszerzése. Ezeket minden községben ajándékozás útján 1—2—3 példányban össze lehetne még állítani. Ezután súly volna helyezendő az unitárius irodalmi termékek összeállítására és beszerzésére. Azt hiszem, hogy a falu i pénzbőség mellett ma minden gazdát meglehetne nyerni arra, hogy egy beszerzendő könyv árát fizesse, amely az ő nevének (X. Y. ajándéka) feljegyzése mellett kerülne a könyvtárba. A lelki gondozásnak ez a gyakorlati módja! Bizom abban, hogy lelkészeink is ezt így fogják fel. Tehát fel a munkára! (*th. y.*)*

Az unitárius irodalom bibliográfiája. A K. M. szerkesztősége eléggé nem méltányolható feladatot oldott meg, amidőn a K. M. I—XLVII. év-

folyamának „Tárgymutató és Tartalomjegyzéké“-t elkészítette. A feladatot Borbély Ferenc dr. elismerésre méltó szakavatottsággal oldotta meg. A K. M. dolgozótársai ezáltal megbecsülhetetlen előnyhöz jutottak. De itt nem szabadna megállani. A K. M. szerkesztői meg kellene, hogy találják a módját annak is, hogy az *unitárius irodalom bibliográfiája is elkészüljön*. Akár a kezdeményezés, akár a feladat megoldása által egyházzunkkal szemben elévülhetetlen érdemeket szereznének. A szerkesztőség ezt a kérdést a szakemberek egybehívásával megbeszélés tárgyává kellene, hogy tegye és az eszmét állandóan felszínen kellene, hogy tartsa. Lássuk! a következő lépéseket is. (t. gy.)

Wekerle a nemzetiségi egyházokról. A miniszterelnök a képviselőház jun. 19-i ülésén a nemzetiségi egyházokról nyilatkozott. A tanító- és lelkészképzést nekünk kell kezünkbe vennünk s ez irányban az előkészületek már folyamatban vannak. Az iskolák államosítását nemzetiségi vidékeken szükségesnek tartja. Tanítóul csak oly egyének alkalmazhatók, akik tökéletesen beszélnek oláhul. Felekezeti tanítókat csak abban az esetben vesz át, ha teljesen megbízhatók Zsinati kormánybiztosok kiküldésére a kormánynak kétségtelenül joga van. Igaz, hogy a felügyeleti jog a vallásfelekezetek irányában eddig rendszerint királyi biztosok kiküldése által gyakoroltatott; de ez nem jelenti azt, hogy ez csakis így lenne gyakorolható!

Választások az ág. ev. egyházban. A báró Prónay Dezső lemondásával megüresedett egyetemes felügyelői állásra báró Solymossy Lajos orsz. képviselő választatott meg; a bányai egyházkerület új püspökéül a lemondott Scholtz Gusztáv helyére Raffay Sándor budapesti lelkész. Raffay alapos képzettségű, széles látókörű ember, igazi vezetői képességekkel megáldva.

Új műegyetemek. Gróf Zichy János közoktatásügyi miniszter egyik júliusi beszédében a képviselőházban kijelentette, hogy a kormány Temesvárt egy új műegyetemet ssándékozik létesíteni s a kérdést a lehető leggyorsabban akarja megoldani úgy, hogy ideiglenesen már az idén megkezdhesse az első évfolyam beállítását. Szeretné produktív pályákra terelni az ifjúságot s ezért szükségesnek tartja még egy új műegyetem felállítását Kassán, hová a földművelésügyi miniszter a selmeczi erdészeti és bányászati főiskola áthelyezését tervezi.